

scheinlich, daß in einzelnen Fällen wir schon entschiedenen Göttinnenfiguren begegnen würden. Noch weniger ist es wahrscheinlich, daß wir vor der Steinkupferzeit (d.h. der ungarischen Chronologie nach: Kupferzeit) mit einem Pantheon, polytheistischen Göttervorstellungen rechnen könnten, da ja der Mensch des Neolithikums noch vorwiegend animistisch-dämonen-gläubige Vorstellungen hatte. Die Tatsache also, daß im Spätneolithikum die überwiegende Mehrheit der Darstellungen Frauengestalten sind, weist darauf hin, daß im Rahmen der religiösen Kulture in solcher Mehrheit die Priesterinnen waren, die wahrscheinlich in diesen Statuetten abgebildet worden sind. Es kann aber beobachtet werden, daß mit der Zeit — wenn auch bis zu einem geringen absoluten Wert — die Zahl der Männerdarstellungen zunimmt. Auch Probleme der Technologie kommen zur Sprache, es wird sogar die Frage gestellt, wie weit die morphologischen Merkmale der Statuetten dem anthropologischen Bild der mährischen bemalten Keramik entsprechen können. In dem sich mit den Tierdarstellungen befassenden Teil kommen natürlich auch zoomorphe Gefäße und charakteristische Deckel mit Tiergestalten vor. Abschnitt 8 versucht das ganze plastische Material der Mährischen Bemalten Keramik historisch unterzubringen. Es ist wahrzunehmen, daß hierbei die gestickte Flechtbandkeramik bzw. das „Nachleben“ eine größere Rolle spielt als die voraussetzbare Hinterlassenschaft der vorangehenden großen Periode, der Linearbandkeramik. Die mit der Religionsgeschichte zusammenhängende Zusammenfassung betont, daß die neolithische Kleinplastik mit dem Kulturleben der Ackerbauern in Verbindung gestanden ist und sie in den heiligen Stellen der Wohnhäuser oder vor allem in den Gemeinschaftshausen (laut Verfasser in diesem Falle in der Rondelle von Těšetice) in erster Reihe als Votivgaben untergebracht wurden. (Über diese rituellen Einrichtungen und Umstände hätten wir übrigens im Bande gerne mehr gelesen.) Bloß im Falle der sehr wenigen größeren Statuetten (deren Zahl sehr gering ist, insgesamt vielleicht nur 17 St. ausmacht: s.S. 101—104!) kann von der Veranschaulichung irgendwelcher Naturkräfte oder vielleicht des vorläufig völlig abstrakten Begriffes der Fruchtbarkeit die Rede sein.

Das mit musterhafter Sorgfältigkeit und Gründlichkeit (jedoch nirgends mit sinnloser Kleinigkeitskrämerei) zusammengestellte, sich auf eine mächtige und authentische Datenmenge stützende, in den Interpretationen zwar etwas traditionelle, jedoch sich in Überreibungen nicht hineinlassende Werk wird nicht nur für die Forscher der Religionsgeschichte, sondern beispielsweise auch für die ähnliche slowakische (Szögyény), österreichische oder ungarische (Aszód, Mórág, Sé, Csabdi) Funde bearbeitenden Fachleute zweifellos ein wertvolles Handbuch sein.

J. Makray

SZABÓ M., Archaikus agyagszobrászat Boiotiában Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986 (Apollo Könyvtár) 186 oldal, 150 kép.

Az Apollo Könyvtár-sorozat új kötete Boiotia archaikus agyagplasztikájának összefoglalása. Az i. e. 7. századi kezdetektől az archaikus és klasszikus kor fordulójáig veszi végig a terület szobrászatát elsősorban a kritikus periódusokra koncentrálván. Elsődleges feladat az i. e. 7. századi anyag elkülönítése volt, amelyet elsősorban az athéni Agorán és a Kerameikosban feltárt anyag tett lehetővé. Ezzel nemcsak egy eddig ismeretlen, illetve vitatott keltezésű csoport pontosabb kronológiai meghatározására nyílt lehetőség, hanem az is kiderült, hogy az archaikus boiotiai agyagszobrászat első impulzusait Attikából kapta, vagyis a geometrikus és subgeometrikus harangidolok után törés következett be a boiotiai műhelyek működésében.

Az i. e. 7—6. század fordulójára négy, technikai és stilisztikai szempontból összefüggő csoport keltezhető, amelyhez az abszolút kronológiai támpontokat a rithonai temető legkorábbi sírjai nyújtják. Ez az átmeneti jellegű anyag az i. e. 7. századi műhelygyakorlat lezárása, de egyben az i. e. 6. századi primitív stílus előzménye is.

Az i. e. 6. századi anyag jól elkülöníthető és viszonylag pontos időrendbe sorolható a kitűnően feltárt és publikált rithonai temető leletei alapján.

A szerző az általa áttekintett és feldolgozott hatalmas mennyiségű anyagot rendkívül jól áttekinthető, világos rendszerben közli. A kötet korlátozott terjedelme miatt sajnos nem volt lehetséges teljes típusok, csoportok, illetve műhelyek szerint összeállított listák közlésére, kivéve az i. e. 7. század eddig jórészt ismeretlen, illetve vitatott keltezésű együtteseit.

A munka talán legizgalmasabb része az a szakirodalomban eddig szinte fel sem vetett kérdés, hogyan viszonyul a boiotiai terrakotta szobrászat a többi területkéhez. Korábbi felfogás szerint az i. e. 6. századi boiotiai agyagplasztikát egy konzervatív paraszti kultúra egyedülálló dokumentumainak tartották. Ez a vélekedés azonban tarthatatlannak bizonyult a jelen kutatások fényében. A többi archaikus központ anyagának áttekintése során világossá vált, hogy az ún. primitív stílus mindenütt virágzott és a subgeometrikus korszak agyagszobrászatának megfelelő helyi hagyományaihoz kapcsolódott. Boiotiában pedig éppen hogy külső hatásra indult ez a műfaj, és később is nyitva állt a külső hatások előtt, számos területről kapva impulzusokat. Ennek ellenére a boiotiai primitívek nem tekinthetők egyszerűen utánzatoknak, sőt, nagyon is jellegzetesen boiotiai alkotások, amelyek az idegen hatások sajátos szemléletmóddal dolgozták fel, az átvett elemeket önállóan alkalmazták és fejlesztették tovább. Az viszont tény, hogy Boiotiában ezek a primitívek alkották a szobrászati produkció fővonalát, eltérően a többi központoktól, ahol ez az anyagcsoport csak egy mellékvonalat képezett. Az archaikus korszak szobrászatának élenjáró irányzatai alig jelentek meg Boiotiában, sőt, az i. e. 6. század második felére a terrakotta plasztika manierizmusba torkolt, és csak az i. e. 6—5. század fordulóján jelentek meg új típusok külső, elsősorban attikai hatásra. Erre a sajátos boiotiai konzervativizmusra egyelőre a szerző sem talált magyarázatot.

A munka mintaszerű összefoglalása ennek a sokat vitatott és nagy mennyisége ellenére is meglehetősen rosszul dokumentált anyagnak. Számos kérdés, így elsősorban a helyi műhelyközpontoké, csak további leletanyag alapján tisztázható.

A könyv nagy irodalmi apparátus felhasználásával, valamint számos közöletlen ásatási és közgyűjteményi anyag alapján készült. A kitűnő jegyzetek és a kötet terjedelméhez képest nagy mennyiségű képanyag komoly segítséget jelent az anyagban való tájékozódáshoz.

Torbágyi M.

B. ISAAC, *The Greek Settlements in Thrace until the Macedonia Conquest*. Leiden, Brill, 1986. pp 304.

Den Fragen der antiken griechischen Kolonisation widmet schon seit langem eine sehr ansehnliche Literatur besondere Aufmerksamkeit, jedoch befähigt man sich vor allem mit ihren westlichen und östlichen Gründungen. Die Erschließung der nördlichen griechischen Kolonisation wurde ziemlich vernachlässigt, was in erster Reihe daran liegt, daß sie einen außerordentlich großen Raum umfaßt, der sowohl im Altertum wie auch heute kein einheitliches Bild zeigt und nicht von einem einzigen Volk bewohnt wird. Andererseits war die Erforschung dieses Gebietes durch die neuzeitlichen politischen Verhältnisse lange Zeit nicht